

“УКРАЇНСЬКИЙ СОЦІУМ”: 2025 Р.

Вітаємо вас, шановні читачі журналу “Український соціум” – видання, яке змістовно та дисциплінарно пропонує вам актуальні та проблематичні дослідження суспільних і економічних проблем, погляд у майбутнє та намагання діагностувати, видання. Тут ви знайдете цікаві дослідницькі дані для власних роздумів і глибокі роздуми своїх колег про долю України, її економіки, соціальної політики, нинішнього стану та майбутнього.

Журнал продовжує роботу – і ми раді повідомити, що ви тримаєте в руках або бачите на екрані перший випуск 2025 р. Насамперед, це заслуга авторів, які проявили цікавість до нашого видання та бажання покращувати свої статті, рецензентів, які приділили час і увагу, редакційній колегії, яка доклалася зусиль, щоб навіть у нинішніх умовах повернути видання у русло стійкого та надійного видання.

На жаль, журнал стикається з новими викликами. Ми ще більше цінуємо наших авторів і рецензентів у світі, в якому дедалі комерціалізуються та комерціалізуються будь-які зусилля та дії; у світі, де частіше звучать цинічні слова: “а навщо мені докладати зусиль для публікації у суворому за вимогами виданні, якщо я можу опублікуватись у більш доступному за вимогами”; у світі, де безоплатна, добровільна, науково-ідеалістична робота та праця виявляються ознакою дивакуватості та непрактичності людини; у світі, де зауваження та оцінки з боку рецензентів стають не приводом замислитися “можливо, дійсно у статті варто дещо покращити”, а причиною для розриву комунікації. У такій ситуації кожна стаття, яку разом, колективними зусиллями вдається довести до стану публікації, стає святом для редакції, журналу і, сподіваємося, авторів. Авторів, які правильно розуміють зауваження наших рецензентів і членів редколегії як привід для зростання, покращення тексту, щоб навчитися кращому. Саме тому слова вдячності не є формальними.

Перед вами – плід таких колективних зусиль за декілька місяців, розкиданих у просторі на декілька тисяч кілометрів. Наші рецензенти проживають у Німеччині, Польщі, США, Україні, Фінляндії, Швеції та інших країнах. Наші автори пишуть нам з трьох континентів і десяти країн. Їхні праці після чималих зусиль представлені вам, шановні читачі.

У номері представлено сім текстів різного жанру: п’ять статей, дайджест досліджень методом онлайн-опитування та науковий репортаж про неординарну наукову подію. Три статті з шести певним чином порушують питання освіти, стільки ж – питання економіки та господарства, ще стільки ж – проблематики людського капіталу або людського чинника розвитку суспільства. “Український соціум” тримає планку актуальних і нагальних досліджень. Для науки та її соціальної відповідальності важливо, що чимала частка цих досліджень здійснена молодими дослідниками-початківцями.

У рубриці “Суспільні трансформації: міждисциплінарний аспект” Дарія Андрюніна, аспірантка кафедри світового господарства і міжнародних економічних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка ставить питання економічних, соціальних і демографічних аспектів для України вільного руху працівників. У контексті переговорів про вступ України до ЄС автор пропонує ґрунтовний аналіз суперечливої проблеми – потенційних наслідків лібералізації доступу українців до ринку праці ЄС. Проблема є світоглядною, оскільки перебуває між тематиками модернізації, неоколоніалізму, експлуатації, розвитку, деградації. Авторка аналізує двоєнні тенденції трудової міграції та занурює їх у контекст кардинальних змін в умовах повномасштабної війни та майбутньої повоєнної відбудови. Вона намагається це здійснити комплексно: відповідно до досвіду країн Східної Європи (зокрема, Польщі та країн Балтії), стаття розглядає економічні (грошові перекази, динаміку заробітних плат, дефіцит кадрів), соціальні (доступ до систем соціального захисту ЄС, добробут домогосподарств) та демографічні (вплив молоді, старіння населення, навантаження на пенсійну систему) аспекти впливу вільного руху робочої сили. Варто було б їх систематизувати, каталогізувати та класифікувати більш концептуально, однак, сподіваємося, для молоді дослідниці це ще попереду. Особливої уваги заслуговує авторське ядро дослідження, а саме: порівняльний аналіз двох сценаріїв імплементації свободи пересування працівників – без перехідних обмежень і з перехідним періодом. Авторка визначає переваги та ризики кожного з них. Так, відкриття ринку без обмежень може дати швидке зниження безробіття та зростання зарплат в Україні, але загрожує “шоком” для ключових галузей відбудови через масовий відтік кваліфікованих фахівців. Перехідний період дає час на адаптацію, але відкладає вигоди та може сприйматися громадянами як дискримінація. Цей аналіз підкріплений оригінальною авторською розробленою табличною систематизацією матеріалу. Авторка висуває ключову тезу, що оптимальним шляхом є поєднання помірних перехідних обмежень з активними внутрішніми реформами, що дозволить мінімізувати ризики раптової втрати людського капіталу, дасть час бізнесу та державі підвищити конкурентоспроможність українського ринку праці та

© Редакційна колегія журналу “Український соціум”, 2025

ISSN 1681-116X. Український соціум, 2025, № 1 (92): 9–12

створити умови для циркулярної міграції та реінтеграції фахівців. Стаття виходить за межі теоретичних прогнозів, пропонуючи практично орієнтовані висновки щодо необхідності двосторонніх угод про сезонну міграцію, адаптації соціалістичної та пріоритету утримання молоді. Вона може стати у нагоді для всіх, хто залучений до формування міграційної та євроінтеграційної політики України, адже вона дає збалансоване, позбавлене популізму розуміння того, як перетворити свободу пересування з потенційної загрози на інструмент розвитку, уникаючи болючих демографічних втрат за прикладом країн Балтії, з урахуванням унікальних воєнних і повоєнних реалій України.

У рубриці “Соціологія” у нас бенефіс молодих соціологів з Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, які пропонують дослідження української молоді з різних боків. Так, tandem магістра соціології, випускниці соціологічного факультету Анни Свириденко та кандидата соціологічних наук, доцента кафедри соціології Олександра Зубарева актуалізує питання залученості українських підлітків до інтернету, причому не як такої, а саме у сприйнятті батьків. Вони пропонують ґрунтовний соціологічний аналіз ключового виклику сучасної дитячої соціалізації (залученості українських підлітків до інтернету), розкритого крізь призму батьківського сприйняття. Автори ґрунтують своє дослідження на якісній методології, що дозволяє виявити суб'єктивні смисли та практики, часто недоступні кількісним методам. Автори обґрунтовано запропонували перейти від патологізуючого поняття “інтернет-залежність” до ширшого та менш стигматизуючого концепту “залученість до інтернету”, в межах якого виокремили п'ять типів батьківського ставлення до онлайн-активності дітей (“це її справа”, “корисно для розуму”, “втрачене дитинство”, “плата за зв'язок”, “винагорода за поведінку”) та шість стратегій контролю (“тотальна перевірка телефону”, “стеження за соцмережами”, “перевірка додатків”, “часове обмеження”, “конфіскація”, “відсутність контролю”). Це систематизує розрізнені практики та дозволяє ідентифікувати й концептуалізувати феномен “батьківського stalking”. Автори не просто досліджують, а практично орієнтують свої результати, адже аналіз ставлення батьків до деструктивного контенту та реальних випадків його споживання дітьми (навіть за наявності контролю) підкреслює складність захисту в умовах потужного рекламного потоку. Висновки мають безпосередню цінність для розробки програм батьківської освіти та цифрової грамотності. Не менш вдалим рішенням авторів є те, що стаття чітко вписана в актуальний науковий дискурс (огляд вітчизняних і зарубіжних джерел), підкреслюючи дефіцит соціологічних досліджень родинного контексту інтернет-залученості порівняно з психологічними та педагогічними. Обмеженість виключно батьківською перспективою “приглушує” голос самих підлітків, їхнє сприйняття контролю, ставлення до інтернету та батьківських стратегій залишаються невивченими, що унеможливило повноту картини. Крім того, польовий етап був проведений у 2021 р., а війна суттєво вплинула на цифрові практики, що могло трансформувати залученість підлітків і батьківські стратегії та ставлення. Результати потребують актуалізації, як і масштабування, оскільки дослідження обмежене одним містом. Водночас сподіваємося, що стаття знайде своїх читачів серед: соціологів, психологів, педагогів для розуміння родинної динаміки в умовах цифровізації, зокрема механізмів батьківського контролю та його впливу; фахівців із соціальної роботи та сімейної політики – для розробки програм підтримки батьків, профілактики ризиків онлайн-середовища та просування цифрової грамотності в сім'ях; розробників освітніх та інформаційних кампаній – для створення цільових повідомлень і інструментів; адміністрацій закладів освіти – для ефективної комунікації із сім'ями щодо цифрової безпеки та балансу.

Дуже рекурсивну постановку питання пропонує нам магістр соціології та випускниця соціологічного факультету Вікторія Беляєва, яка перебуває на професійному роздоріжжі та водночас звертається до питання професійного майбутнього очима старшокласників на основі використання нею оригінальної, хоча й добре відомої в соціології методики незавершених речень. Авторка стривожено акцентує на умовах глибокої соціальної невизначеності, спричиненої повномасштабною війною, економічною кризою та трансформацією ринку праці, а також на критичності періоду професійного самовизначення для соціалізації молоді, що ускладнюється через екстремальний соціальний контекст, який породжує додаткові бар'єри, емоційну напруженість та амбівалентність вибору. Не може не викликати доброї посмішки у читача дещо наївна, однак така ентузіастська спроба вибудувати теоретичний каркас на концепціях суспільства ризику (У. Бек) та плинної сучасності (З. Бауман), зі спробами соціологічно операціоналізувати такі властивості траєкторій у цьому світі, як “індивідуалізовані”, “фрагментарні”, “адаптивні”. Саме на цій підставі авторка застосовується проєктивної методики незавершених речень для аналізу не лише раціональних, але й латентних, емоційно забарвлених аспектів професійного вибору, які важко фіксувати традиційними методами. Емпіричну базу становлять відповіді 2043 учнів 10–11 класів у межах всеукраїнського онлайн-опитування “Старшокласник – 2024”, проведеного восени 2024 р. Аналіз відкритих проєктивних висловлювань дозволив авторці виявити головні тенденції: домінування прагнень до фінансової стабільності й емоційного задоволення від праці; високий рівень тривоги, страху та невпевненості; значну поширеність адаптивних стратегій на випадок невдачі (готовність до зміни професії, перекваліфікації); виражену орієнтацію на автономію вибору незалежно від родинних традицій. Відповідно до результатів, професійне самовизначення для сучасної молоді є комплексним

соціально-психологічним феноменом, де раціональне планування нерозривно пов'язане з переживанням ризику та емоційною напруженістю. Виявлені контрасти між декларованими цінностями (престиж професій юриста, підприємця, програміста) та імовірними виборами (частіше обирають творчі спеціальності, зокрема графічний дизайн) свідчать про вплив як соціальних очікувань, так і особистих переваг у контексті невизначеності. Розуміючи механізми формування життєвих стратегій молоді в кризових умовах і потребу у розвитку чутливих профорієнтаційних практик, орієнтованих на суб'єктивний досвід та внутрішні ресурси підлітків, читач статті може отримати інструменти для подальшої роботи як з абітурієнтом до ЗВО, так і з українською молоддю.

Розділ “Економіка” репрезентований статтею знаних авторів з ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України”. Доктор економічних наук, професор Ігор Прокопа та кандидат економічних наук, старший дослідник Оксана Риковська пропонують обговорити ролі світових орієнтирів для України в осмисленні людського чинника агроєкологічного переходу. Автори ґрунтовно досліджують агроєкологічний перехід не лише як сукупність виробничих практик, але й як комплексну багатовимірну трансформацію, центральну роль у якій відіграє людський чинник. Вони концептуалізують перехід через чотири взаємопов'язані компоненти: технологічні зміни агровиробництва; формування системи генерування та поширення агроєкологічних знань; зміну соціально-економічних відносин у системі “виробник – споживач”; інституційну трансформацію. Стаття надзвичайно актуальна для України в умовах євроінтеграції та післявоєнної відбудови, де імплементація принципів CAP SS (особливо “Зеленої угоди”) вимагає глибокої трансформації АПК. Тут автори доречно пропонують цілісне бачення агроєкологічного переходу, з огляду на сучасне розуміння (зокрема, ФАО та IPES-Food), що виходить далеко за межі агрономії й охоплює соціальні, економічні, знаннєві та інституційні аспекти. Чотирикомпонентна модель є чіткою та переконливою основою аналізу, і на неї варто звернути особливу увагу. Як і на спробу кількісної оцінки масштабів людського фактора в українському АПК (через три групи виробників: сертифіковані органічні, несертифіковані локальні, домогосподарства), незважаючи на обмеженість даних. Виявлення істотної різниці між часткою земель і часткою зайнятих в агроєкології підкреслює її трудомісткість і потенціал для зайнятості. Автори компетентно пишуть про можливу конкретизацію напрямів посилення людського чинника для масштабування переходу, структурованих відповідно до чотирьох компонентів моделі та рекомендують створення міжвідомчих комітетів, робочих груп у громадах, інтеграцію агроєкології в освіту на всіх рівнях, підтримку молоді тощо, які можуть бути використані органами влади. Через відсутність надійної статистики кількісні оцінки чисельності виробників (особливо несертифікованих) і зайнятих у агроєкології (зокрема, в домогосподарствах), мають високий ступінь умовності та ґрунтуються на припущеннях, що обмежує точність аналізу, хоча й не знижує його цінність як першої спроби оцінки. Аналіз людської складової зосереджений переважно на виробничому аспекті (виробники, працівники), тоді як роль споживачів, їх мотивації, обізнаності та організації в формуванні попиту та нових відносин (“виробник – споживач”) розкрита менш глибоко, хоча й зазначена у концептуальних засадах і напругах. Впевнені, що стаття знайде свого читача серед: науковців (економістів, соціологів, аграріїв, екологів), яким вона надає комплексну теоретико-методологічну рамку для дослідження агроєкологічного переходу з акцентом на людський фактор; представників державної влади та місцевого самоврядування (які знайдуть у ній конкретні пропозиції щодо інституційних механізмів (комітету, робочих груп у громадах) та освіти, підтримки локальних ринків і є цінними для розробки програм та нормативних актів); представників аграрного бізнесу (особливо малих форм господарювання) та громадських ініціатив (які дізнаються про важливість і потенціал агроєкології, можливості зростання зайнятості та формування лояльних споживачів через нові відносини, роль колективних дій і соціального капіталу); освітян.

Акцент на соціальній політиці продовжує бути “фішкою” видання “Український соціум”, і з часом, сподіваємося, це лише наростатиме: адже для розвитку держави та імплементації в реальне суспільне життя соціальна політика є неймовірно значущим полігоном. Наразі цю тематику порушує колектив авторів з ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України”, а саме з відділу соціоекономіки праці. До цього авторського колективу належать доктор економічних наук, заввідділу Вікторія Близнюк, кандидат економічних наук, старший науковий співробітник Лариса Гук та кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник Роман Левін, і цей колектив аналізує освітню складову людського капіталу України з погляду перспектив повоєнного відтворення. Автори ґрунтуються на методології СЕК ООН, що розглядає людський капітал як головний чинник конкурентоспроможності в економіці знань, та аналізують дані міжнародних досліджень (PISA, рейтинги університетів, патентну активність), державної статистики та моніторингових звітів. Дослідження є комплексним, в ньому охоплено довоєнний стан, втрати воєнного періоду (2022–2023 рр.) та перспективи відбудови з фокусом на загальній середній і вищій освіті; воно є емпірично ґрунтовним, у ньому виявлено відсутність кореляції між кількістю населення з вищою освітою/ЗВО та інноваційною активністю країн (на прикладі десяти генераторів патентів). Окрему увагу автори цілком доречно і актуально спрямовують на встановлення впливу війни, зокрема того, що війна спричинила парадоксальне зростання кількості студентів

(+10%) через мобілізаційні відстрочки, що погіршує якість освіти. У цьому світлі автори переглядають концепцію навчання впродовж життя, реактуалізуючи її для українських умов. Можна знайти і подальші напрями дослідження, зокрема недостатньо: проаналізовано вплив соціально-психологічних наслідків війни на якість людського капіталу; обґрунтовано ризики, що виникають при реалізації ідеї скорочення ЗВО; висвітлено роль професійно-технічної та дошкільної освіти у відтворенні людського капіталу. Проте для фахівців з урядових інституцій (з метою пріоритетизації освітніх реформ), міжнародних донорів, науковців (які знайдуть в статті цікаву методологію дослідження впливу освітніх втрат на економічне зростання), адміністрації ЗВО та шкіл (які отримають підґрунтя для роздумів про адаптацію програм до воєнних реалій) стаття буде дуже важливою та цінною.

В окремій рубриці вже традиційно наші партнери з ГО “Українська Волонтерська Служба” – соціологиня проєкту U-Report Валентина Демчук і аналітик проєкту U-Report Артем Гупало – пропонують черговий і дуже цікавий дайджест опитувань U-Report за I квартал 2025 р., який дає зріз актуальних думок української молоді щодо деяких аспектів освіти та самореалізації. Автори систематизують дані трьох масштабних досліджень, проведених спільно з профільними організаціями (ГО “UMIND”, “Українська студентська ліга”, МОН), що надає матеріалу високий ступінь практичної релевантності для освітньої політики. Це, по-перше, тема профорієнтації в школах (N = 2161), де ідентифікуються “больові точки”, зокрема виявляючи, що у третини шкіл (30,5%) профорієнтаційні заходи взагалі не проводяться, а 24,2% учнів не знають терміна “профорієнтація”. При цьому запит на таку інформацію надзвичайно високий (74,2% кумулятивно), що створює явний дисонанс з пропозицією. Важливими є регіональні диспропорції (найгірша ситуація на заході – 31,3% необізнаних) та гендерні відмінності (дівчата активніші). Дані про найпоширеніші та найбажаніші формати дають чіткі орієнтири для шкіл і МОН. Другою темою є студентське самоврядування (N = 2481), і тут автори насамперед розкривають парадокс: при високій обізнаності про нього та значній частці студентів з досвідом участі, ключовою перешкодою залишається низька зацікавленість і брак часу. Це вказує на системну проблему сприйняття ОСС не як рушія змін, а як додаткового навантаження. Цінними є дані про мотивацію та бар’єри, які мають стати основою для реформування підходів “Української студентської ліги” та адміністрації ЗВО. Тривожною є згадка про тиск і булінг від викладачів, відкриваючи цілий можливий напрям для подальшого дослідження. Третьою є тема освітніх потреб школярів (N = 2878). Тут автори фіксують потужний запит на сучасність і практику: учні бажають навчатися в оновлених класах, а топтехнології для них – 3D-моделі, навчальні ігри, VR. Найбільше мотивує практична цінність знань для майбутньої професії. Важливе відкриття – любов до експериментів і творчих завдань, що контрастує з низькою популярністю рутинних вправ. Автори послідовно нагадують про нерепрезентативність вибірки U-Report (користувачі ботів), що обмежує можливість узагальнення результатів на всю молодь, але не зменшує їхньої цінності як індикатора тенденцій та “голосу” активної молоді. Ця публікація – не просто збірка статистики, а потужний інструмент діалогу з молоддю для освітніх менеджерів, керівників ЗВО, розробників навчальних програм і громадських організацій. Дані мають прикладний характер і безпосередньо спрямовані на поліпшення освітніх практик.

Доброю академічною традицією є інформування колегами одне одного про наукове життя, його події та про враження. Ось і в поточному випуску доктор соціологічних наук, професор Людмила Сокурянська та доктор соціологічних наук, доцент Олександр Голіков у змішаному жанрі “наукового репортажу” та “звіту про подію” розповідають про круглий стіл “Українські старшокласники в умовах війни”. Репортаж написаний не просто спостерігачами, а людьми, які брали найбезпосереднішу участь в організації та проведенні унікального заходу, в якому одночасно перетнулися формати колективного публічного звіту про дослідження, проблемного круглого столу, профорієнтаційного заходу, міжгенераційного та міжгрупового комунікативного та дискусійного майданчика. Півтора десятка доповідачів на круглому столі, чотири регіони, представлені доповідями (та учасниками дослідницького проєкту), повний спектр “дослідницьких поколінь” – все це характеризує круглий стіл, про який пишуть автори. Висловимо сподівання, що це не останній такий захід, і що це важливе дослідження матиме продовження.

Журнал “Український соціум” йде своїм шляхом – непростим, не завжди безхмарним і безконфліктним. Однак, сподіваємось, на цьому шляху ми більше зустрінемо однодумців і союзників, аніж опозиції та несприйняття. І за підтримку, співучасть та активність ми вдячні нашим рецензентам і авторам, а також колективам ГО “Український інститут соціальних досліджень імені Олександра Яременка” та ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України”. Ми щиро бажаємо корисного та цікавого читання, дискусій і натхнення, чекаємо на ваші дослідження, думки, рецензії, повідомлення, шановні колеги, читачі та автори.

Редакційна колегія журналу “Український соціум”